

Beyin Göçü mü, Beyin Gücü mü?

Brain Drain or Brain Power?

Filiz TANRISEVDİ¹

İlknur DURDU²

Abdullah TANRISEVDİ³

¹Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı, filiztanrisevdi@gmail.com

²Uzman, Milli Eğitim Bakanlığı, t.i.durdu35@gmail.com

³Prof.Dr, Adnan Menderes Üniversitesi Turizm Fakültesi, atanrisevdi@adu.edu.tr

Gönderilme Tarihi / Submitted : 10.11.2019

Düzeltilme / Resubmitted (1) : 19.12.2019

Kabul / Accepted : 28.12.2019

Özet

Gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru görülen beyin göçü çeşitli nedenlerle yurtdışında yaşayan ve ülkelere geri dönmeyen insanların oluşturduğu bir olgudur. Bu durum genç nesillerin önemli bir insan sermayesi olarak görüldüğü gelişmekte olan ülke kategorisindeki Türkiye’de uzun yıllardır temel bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Göç alan ülkeler başka ülkelerde yetiştirilmiş nitelikli çalışanları ülkelere çekerek iş imkânları ve diğer sosyal olanaklar sunmakla önemli bir kazanç sağlamaktadırlar. Diğer yandan göç veren ülkelere yetiştirilen ve eğitilen bilim insanları ya da profesyoneller başka bir ülkeye hizmet ettiğinde, göç veren ülkenin yapmış olduğu yatırım karşılık bulamamaktadır. Dolayısıyla eğitimin yatırım yanının olması ve insan sermayesi kuramı temelinde yetiştirilen insanların kazanca dönüşmesi felsefesi, göç veren ülkelere beyin göçü kavramıyla sektöre uğramaktadır. Bu çerçevede, genç nesillerin yetiştirildiği ve ülkelere hizmet edeceği düşünüldüğü dönemde yurtdışında çalışmaya karar vermelerinin ardında yatan boyutları incelemek bu çalışmanın temel amacını oluşturmuştur. Araştırmada ele alınan beyin göçü sorunsalı, çeşitli nedenlerle yurtdışına giden yirmi iki katılımcının deneyimlerinden yararlanılarak değerlendirilmiştir. Araştırma, nitel araştırma geleneği içinde yorumlamacı olgu bilim desenine göre

planlanmıştır. Çalışmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle elde edilmiştir. Verilerinin analizinde betimleme yönteminden yararlanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beyin göçü, kalkınma, yatırım, gelişmiş ülke, gelişmekte olan ülke, insan sermayesi kuramı

Abstract

Brain drain, occurring from developing countries to developed countries, has been thought as a fundamental issue in Turkey in which young generations going abroad via different causes and not being able to come back to their countries are seen as a human capital. Receiving countries have increased the opportunities because of this situation and have directly made a huge gain by providing those qualified people work areas. On the other hand, in sending countries when scientists or professionals have migrated to a different country, investment sending country have made for those people couldn't correspond. The philosophy or thought, which education is an investment and people turn into a gain in human capital theory have been interrupted in sending countries because of brain drain. Thus, the aim of this research was to examine the underlying dimensions of individuals' decisions on migrating from their educated and grown countries to abroad. This study evaluated the concept of brain drain from the perspective of twenty-two participants who have been to abroad for various reasons. The research was designed according to interpretive phenomenology within the qualitative research paradigm. The data have been collected by means of semi-structured interviews. Descriptive method has been used in the analysis of the data.

Keywords: Brain drain, development, investment, developed country, developing country, human capital theory

GİRİŞ

Sanayi devriminin ardından fabrikalar hızla büyürken, verimliliği artıracak nitelikteki işgörenlere duyulan ihtiyaç fabrikalardan daha hızlı büyümüştür. Sanayi devriminin gerçekleştiği ülkelerde ortaya çıkan yeni işgücünün gerektirdiği beceriler eğitim yoluyla gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla eğitim bu dönemde işgücünün eğitimi için bir araç olmuştur. Eğitime, insan sermayesine yapılan yatırım olarak bakılması da bu

süreçle birlikte gerçekleşmiştir. Eğitimin ekonomiye etkisini konu edinen birçok çalışma olsa da bunu bir kuram haline dönüştüren Schultz (1961)'tur (Gümüş ve Şişman, 2012).

İnsan sermayesi kuramına göre, insana yapılan yatırımın iki tür getirisi vardır. Bu getirilerden ilki, eğitim yatırımlarının sonucu olarak, bireyin gelirinde artı değer oluşmasıdır. Diğer getiri ise toplumsaldır. Eğitim ile uzmanlaşan birey, yeni becerilerle birlikte üretim sürecine daha fazla artı değer katmakta, böylelikle üretilen maldan daha fazla kazancın elde edilmesini sağlayabilmektedir. Dolayısıyla, üretim ve gelir artışı toplumun geneline yansıdığından, toplumsal bir getiri ortaya çıkmaktadır. Bu durumu insan sermayesi kuramcıları, eğitim yoluyla gerçekleşen toplumsal getiri olarak değerlendirmektedirler (Yılmaz ve Sarpkaya, 2016). İnsana yapılan yatırımın bireysel getirisine yönelik Danimarka ve Yeni Zelanda'yı da kapsayan farklı OECD ülkelerinde yürütülen araştırmalarda yükseköğretim mezunları ile ortaöğretim mezunları kıyaslandığında, gelirlerinin %25 oranında arttığı ve bahsedilen farkın başka ülkelerde %120 oranına kadar tırmandığı görülmüştür. Öte yandan insana yapılan yatırımın toplumsal getirilerine yönelik olarak her yıl eğitime yapılan ferdi harcamalar ile ülke ekonomilerinde %3-6 oranında üretim artışı meydana gelebilmektedir (Bal, 2011).

Sanayi döneminde fiziksel sermayenin öneminin yanında insan sermayesine de duyulan ihtiyaçla şekillenen eğitim kurumlarının amacı, üretimin gerektirdiği yeni becerilerin kazandırılması doğrultusunda değişikliğe uğramıştır. Yeni beceriler kazandırılan insan sermayesinin başka bir ülkeye göç etmesi ise beyin göçü olarak tanımlanmaktadır. Beyin göçü, Türkiye'de ve pek çok gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülke açısından önemli bir problem olmasına rağmen literatürde konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma (Başaran, 1972; Tansel ve Güngör, 2003; Gökbayrak, 2008; Güngör ve Tansel, 2008; Pazarcık, 2010; Bakırtaş ve Kandemir, 2010; Güngör ve Tansel, 2014) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla beyin göçü olgusu ile ilgili açıklanan teorik bilgiler ışığında bu araştırmanın amacı, çeşitli nedenlerle yurtdışına giden ya da gitmek zorunda kalan bilim insanları/profesyonellerin yurtdışında edindikleri bilgi ve becerileri Türkiye'deki bilim camiasına/profesyonellere ne düzeyde aktardıklarını belirleyerek, bu kazanımların Türkiye açısından önemli bir potansiyel taşıdığını ortaya çıkarmak, böylelikle kavramın olumlu yönüne dikkat çekmeyi sağlamak olarak belirlenmiştir. Bu anlamda, bu araştırma ile temel olarak "*beyin göçü mü, beyin gücü mü?*" şeklindeki soruya açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgu ve sonuçların

hükümetlere, üniversite ve sanayi kuruluşu yöneticilerine ışık tutması beklenmektedir. Ayrıca nitel araştırma desenli çalışmanın açıklayıcı ve durum saptayıcı amaçlar çerçevesinde yürütülmesinden dolayı, gelecekte bu konuda yürütülecek nicel desenli araştırmalar için temel veri kaynağı oluşturabileceği de öngörülmektedir.

Araştırmanın temel amacı çerçevesinde oluşturulan alt amaçlar ise aşağıda belirtilmiştir;

- Bilimsel/profesyonel çalışmaların yurtdışında yapılmasının temel neden(ler)ini belirlemek,
- Beyin göçü olgusunun nasıl algılandığını ortaya çıkarmak,
- Gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelik beyin göçünün, terk edilen ülkenin gelişimine yönelik etkilerini açıklamak,
- Yurtdışında bulunulmasının kişisel bilimsel / profesyonel çalışmalara olan katkılarını ya da olumsuz etkilerini tespit etmek,
- Yurtdışında bulunulmasının aile üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerini anlamak,
- Beyin göçüne engel olmak ya da azaltmak için yapılması gerekenleri sıralamak ve
- Profesyonel çalışmaların Türkiye’de sürdürülmesi yönündeki eğilim ve planları belirlemektir.

LİTERATÜR

Konuyla ilgili teorik yapıyı genel olarak değerlendirmek için bu bölümde, kalkınma aracı olan insan sermayesinin ekonomik büyümedeki yeri, beyin göçü kavramı, beyin göçünün olumlu ve olumsuz yönleri ve beyin göçüne neden olan faktörler incelenmiştir.

Kalkınma Aracı Olan İnsan Sermayesinin Ekonomik Büyümedeki Yeri

Kalkınma kavramı, sanayi devrimi öncesinde, daha çok maddi kaynaklardaki büyüme ile ilişkilendirilirken, sanayi devrimi sonrasında etkililik ve üretimdeki artış, sermaye birikimi ile ilişkilendirilmiştir. Maddi kaynaklardaki büyüme ile kalkınmayı aynı sınıf içerisinde gören bu yaklaşım modern ekonomi yaklaşımları ile değişime uğramıştır. Zira modern ekonomistler, büyüme ve kalkınmayı birbirinden ayrı anlamlarda kullanmışlardır. Büyüme için ekonomik gelişme terimini kullanan modern ekonomistler,

kalkınmayı ise hem ekonomik gelişme hem de sosyal gelişme kavramlarını içerisine alan bir çerçevede anlamlandırmışlardır (Ranis, Stewart ve Ramirez, 2000).

Sanayi devriminden sonra kalkınmanın sosyal gelişme ile ilişkilendirilmesi, eğitime verilen önemi de artırmıştır. Zira bir toplumun eğitim seviyesinin artması, emeğin kalitesini yükselterek üretim miktarını artırabilmektedir. Dolayısıyla, insan gücü sermayesine yapılan yatırım kalkınmayı da hızlandırmaktadır (Erdoğan, 2006). Bir başka ifadeyle eğitim ve kalkınma arasında önemli bir ilişkinin varlığından söz etmek mümkündür. Nitekim eğitim ve kalkınma literatüründe öncü çalışmalardan birisi olan Barro'nun (1991) araştırmasında, eğitim ve kalkınma arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Öte yandan Ranis, Stewart ve Ramirez (2000), insani gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak 1970-1992 yıllarına ait ülkeler arası istatistiklerin yardımıyla araştırdıkları çalışmalarında; özellikle kadın olmak üzere, sağlık ve eğitime yapılan kamu harcamalarının ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkiye pozitif yönde etkide bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Teşkilatı (BMKT), insan sermayesi ve ekonomik kalkınma arasında bir ilişkinin olduğunu açıklamaktadır. Bu ilişkiyi ortaya koymak amacıyla BMKT, İnsan Kalkınma İndeksi (Human Development Index, 2019) isimli bir çalışmaya başlamış ve bu çalışmalarda ekonomik gelişmişlik seviyesinin hem büyüme hızını hem de refah düzeyini ve kalkınmışlığı açığa çıkaran diğer göstergelerle beraber dikkate alınmasını vurgulanmıştır. İnsani kalkınmanın sayısız göstergesi olduğu bilinmektedir, ancak ölçmede karşılaşılan çeşitli güçlüklerden dolayı belirli sayıda gösterge ile çalışılmaktadır. Bu nedenle, insan sermayesi temel olarak üç boyut çerçevesinde incelenmektedir. Ortalama yaşam beklentisi ile ölçülen uzun ve sağlıklı yaşam, insani kalkınma indeksinin birinci boyutudur. Yaşam beklentisi, sağlık ve beslenmeye ilişkin iyi bir yaşamın ölçütü olduğu için oldukça önemlidir. Bireylerin sağlık ve beslenmeye ilişkin hizmetlerin iyi durumda olması, ortalama yaşam süresini olumlu etkilemektedir. İndeksin ikinci boyutu olan bilgi ve eğitimin ölçülmesinde kolay hesaplanabilir okur-yazarlık ve okullaşma oranı kullanılmaktadır. İndeksin ölçmesi en zor ve sonuncu boyutu ise; iyi bir yaşam sürdürebilmek için gereken kaynakları elde etmekle ilgilidir. Ancak bu boyuta ilişkin yeterli seviyede güvenilir veriler olmadığı bir durumda ortalama gelir düzeyleri kullanılmaktadır. Ayrıca ülkeler arasında oluşan farklılıkları ortadan kaldırmak için satın alma gücü paritesi baz alınarak kişi başına düşen

gayri safi yurt içi hasıla rakamları kullanılmakta ve gelirin refah seviyesine olan marjinal katkısına göre hesaplamalar yapılmaktadır (Tuna ve Yumuşak, 2002).

Beyin Göçü Kavramı

Beyin göçü “İleri düzeyde donanıma sahip olan kişiler (bilgi, sertifika, diploma, belge vb.) ve bilim insanları ile uzmanların bir başka ülkede yerleşip çalışmak amacı ile kendi ülkelerinden ayrılması” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2018). Bir başka tanımda beyin göçü kavramı “İyi eğitim almış, nitelikli ve yeteneği olan bir bireyin işgücünün yetiştiği az gelişmiş/gelişmekte olan bir ülkeden gelişmiş bir ülkeye akışı/göçü” (Kaya, 2003) şeklinde ifade edilmektedir. Beyin göçü kavramı aynı zamanda iyi eğitim almış, fikirler üreten, nitelikli iş gücünün araştırma yapmak veya çalışmak için üretim düzeyinin en yüksek olduğu bir dönemde bir başka ülkeye gidip geri dönmeleri durumu şeklinde de ifade edilmektedir (Bakırtaş ve Kandemir, 2010).

Bununla beraber beyin göçü kavramında "insaniyetçi" ve "milliyetçi" olmak üzere birbirine zıt iki görüş de bulunmaktadır. İnsaniyetçi görüş, bilimin uluslararası bir özelliğe sahip olduğunu, bilim insanının da yetiştiği yere bakılmadan bilime ve insanoğluna hizmet eden kişi olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bireyin seyahat ve çalışma özgürlüğünü destekleyen bu görüş beyin göçü kavramını olumsuz olarak görmemektedir. İnsaniyetçi görüşün aksine milliyetçi görüş ise beyin göçünün gelişmiş ülkelere yönelik olmasıyla, gelişmekte olan ülkelerin kalkınma imkânların kısıtlandığına dikkat çekmektedir. Bu görüş temelde beyin göçü kavramını olumsuz olarak görmektedir. Zira beyin göçü gelişmekte olan ülkelerin göç yolu ile kaliteli işgücünü kaybetmelerini içermektedir (Bildirici, Orcan, Sunal ve Aykaç, 2005).

Beyin Göçünün Olumlu ve Olumsuz Yönleri

Beyin göçü, göç veren ülkenin araştırmacılarını, bilim adamlarını ya da nitelikli emeği neredeyse sıfır bedelle ihraç etmesi, göç alan ülkenin de bu gücü aynı şekilde sıfır maliyetle kazanması anlamına gelmektedir. Araştırmacılar, çeşitli nedenlerle pek çok olanağın tanındığı gelişmiş ülkelere gitmekte, ancak daha sonra kendi ülkelerine dönüş yapmayarak elde ettikleri bu deneyimleri ülkelerine ulaştırmamakta, dolayısıyla ciddi ölçüde insan sermayesi kaybıyla karşı karşıya kalınmaktadır (Bakırtaş ve Kandemir, 2010).

Beyin göçü, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitilmiş ve deneyimli bireylerin ciddi boyutlarda yitilmesi anlamı taşımaktadır. Öte yandan beyin göçüne ev sahipliği yapılan ülke, yeniliklere uyum sağlayabilen, daha enerjik ve dinamik eğitilmiş bir kitleye sahip olabilmektedir. Beyin göçmenlerinin gittikleri bu ülkeler, gelen bu yeni kitleden vergi de almaktadır. Aynı zamanda nitelikli işgücünü ithal eden bu ülkelerin elde ettikleri önemli kazanımlarından birisi de nitelikli kitlenin eğitim masraflarından tasarruf sağlayabilmeleridir. Beyin göçünün gidilen ülkeye pozitif katkılarından yanında göç edilen ülkeye de pozitif katkılarından bahsedilebilir. Beyin göçü ile ayrılan nitelikli bireylerin ülkelere geri dönmeleri durumunda sağlayacakları katkı veya uluslararası ticaret hacmine katkı sunma ihtimali pozitif katkılara örnek gösterilebilir (Easterly ve Nyarko, 2008).

Türkiye’de ise beyin göçü olgusunun önemi 1970’li yıllarda anlaşılmış ve bu yıllardan itibaren beyin göçü olgusu kalkınma planlarında yerini almıştır. İlk olarak üçüncü kalkınma planında (1973-1977) ifade edilen beyin göçü olgusuna dördüncü kalkınma planında da (1979-1983) değinilmiştir. Öte yandan beş (1985-1989), altı (1990-1994) ve yedinci (1996-2000) kalkınma planlarında yer almayan beyin göçü olgusunun sekizinci kalkınma planında (2001-2005) tekrar yer aldığı görülmektedir. Beyin göçü bu planda yeniden, önüne geçilmesi gereken bir olgu biçiminde ele alınmıştır. Ancak dokuzuncu (2007-2013) ve onuncu (2014-2018) kalkınma planları incelendiğinde beyin göçünden bahsedilmediği, dokuzuncu kalkınma planında yalnızca kırsaldan kentsel alana doğru gerçekleşen iç göçe bir vurgu yapıldığı, onuncu kalkınma planında ise göç kavramından hiç söz edilmediği görülmektedir (Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Son kalkınma planlarında beyin göçüne değinilmemesine rağmen, beyin göçünün öneminden hareketle ülkemizde TÜBİTAK Bilim İnsanı Destekleme Daire Başkanlığınca yürütülen çalışmalar yoluyla yurtdışında bulunan bilim insanlarının yeniden Türkiye’ye dönmelerini teşvik etmek için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir. TÜBİTAK’ın “Tersine Beyin Göçü Programı” bu çalışmalara örnek olarak verilebilir. Programın başlatıldığı 2010 yılından 2015 yılına kadar toplam 597 araştırmacı Türkiye’ye geri dönmek için başvuruda bulunmuş, bunlardan 360’ı desteklenmiştir (TÜBİTAK, 2015). Bu çalışmalar her ne kadar yeterince olgunlaşmış olmasa da geri dönüşü hızlandıracak ve kolay hale getirecek ortamın sağlanması durumunda, göç veren

ülke olarak Türkiye'nin kalkınmada önemli bir kazanım elde edeceği ortadadır (Gökbayrak, 2008).

Beyin göçüne neden olan faktörler

Araştırmacılar tarafından beyin göçü veren ülkelerde göç nedenleriyle ilgili çalışmalar yapılmıştır. Beyin göçü veren ülkelere biri olan Türkiye'de de yapılan çalışmalar sonucunda beyin göçüne neden olan faktörler ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Babataş'ın (2007) dikkat çektiği beyin göçüne neden olan itici ve çekici faktörler Tablo 1'de açıklanmıştır.

Tablo 1. *Beyin göçüne neden olan itici ve çekici faktörler*

İtici Faktörler

İşsizlik
Düşük ücret politikası
Ekonomik istikrarsızlık ve gelecek endişesi
Politik dengesizlik
Düşünce ve bilimsel özgürlüklerin kısıtlanması
Bürokrasi
Eğitimde fırsat eşitsizlikleri
Plansız şekilde eleman yetiştirilmesi
Yabancı dilde eğitim yapılmasının kişilerin yurtdışında yaşayabilmelerinde büyük avantaj sağlaması
Nitelikli elemanların istihdam edilememesi

Çekici Faktörler

Daha iyi hayat standardı
Daha yüksek maaş ve ücret
İyi araştırma olanakları
Daha iyi yaşam koşulları
Eğitim için daha iyi fırsatlar
Teknolojik seviyenin iyi oluşu
Nitelikli eleman ihtiyacı
Nüfus artışının düşüklüğü
Daha iyi bir gelir dağılımı

Kaynak: Babataş, (2007)

YÖNTEM

Araştırılan olgunun alan yazında yeni olması ve yapılan çalışmaların çok fazla derinliğe inmemesi gibi etkenler, araştırma tasarımlarında birden fazla veri toplama

yönteminden yararlanılmasını gerekli kılmakta, böylece daha güvenilir sonuçlara ulaşabilmeyi olanaklı hale getirmektedir (Okumuş, 2003). Araştırmanın temel sorusunu oluşturan beyin göçü olgusu da bu kapsamda ele alınabilecek araştırma konularından birisidir. Beyin göçü olgusu hakkında yapılan çalışmalar incelendiğinde; alan yazında bu konu üzerinde genel geçer yöntem ve prensiplerin henüz oluşmadığı görülmüştür. Bu nedenle '*genelleyici*' bir araştırma amacı izlemek yerine '*açıklayıcı*' ve '*durum saptayıcı*' amaçların daha sağlıklı bir yaklaşım olacağı düşünülmüştür.

Bu araştırmanın amacı, çeşitli nedenlerle yurtdışına giden ya da gitmek zorunda kalan bilim insanları/profesyonellerin yurtdışında edindikleri bilgi ve becerileri Türkiye'deki bilim camiasına/profesyonellere ne düzeyde aktardıklarını belirleyerek, bu kazanımların Türkiye açısından önemli bir potansiyel taşıdığını ortaya çıkarmak ve böylelikle kavramın olumlu yönüne dikkat çekmeyi sağlamaktır. "Sesleri duymazdan gelinen veya susturulmuş olanların hikâyelerine şahitlik etme" (Glesne, 2012), yorumlamacı nitel gelenekle araştırma yapmanın katkılarından biridir. Beyin göçü olarak yurtdışına giden ya da gitmek zorunda kalan bilim insanları/profesyonellerin sesleri duyulması gereken ve kaybedilen beyinlerimiz olarak gördüğümüzden bu araştırma nitel araştırma geleneği içinde yorumlamacı olgu bilim desenine göre tasarlanmıştır. Çalışma, beyin göçü yapmış kişilerin deneyimlerine ve bu deneyimlerin onların zihninde taşıdığı anlam üzerinde durduğu için betimleyici değil yorumlayıcı olgu bilim desenindedir (Ersoy, 2016). Üzerinde çalışılan olgu ise, yurtdışına çeşitli sebeple çıkan bilim insanı/profesyonellerin karşılaştığı beyin göçü olgusu olarak belirlenmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Bu yaklaşım, araştırılan konunun tüm yönleriyle anlaşılmasını ve kritik değişkenlerin ortaya çıkartılmasını sağlamaktadır (Yüksel, Mil ve Bilim, 2007). Araştırmanın birincil verileri, Türkiye'den yurtdışına çeşitli nedenlerle çıkarak bulunduğu ülkede akademik veya diğer profesyonel faaliyetlerde bulunan toplam 22 kişiden toplanmıştır. Çalışma 2017 yılı mart-haziran ayları arasında gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılara tesadüfi olmayan örnekleme yöntemleri arasında yer alan kartopu örnekleme yöntemi yoluyla ulaşılmıştır. Bu yöntem ana kütle ile ilgili sağlıklı ve güncel bir veri tabanının olmaması ve hedeflenen kitleye daha sağlıklı bir şekilde ulaşılmasını kolaylaştırması özelliğinden (Yükselen, 2009) dolayı tercih edilmiştir. Ayrıca yurtdışında

yaşayan profesyonellerin kendi aralarında kurdukları sivil toplum örgütlerine (dernek, meslek örgütü vb) internet üzerinden ulaşılarak tarama yapılmıştır. Bu çerçevede toplamda ulaşılabilen sivil toplum örgütlerinin kurumsal elektronik posta adreslerine yaklaşık 200 elektronik ileti gönderilmiş, ancak geri dönüş sayısı çok yetersiz kalmıştır. Potansiyel katılımcılar yoğun iş tempoları nedeniyle yeterli katkıda bulunamayacaklarını belirten geri bildirimlerde bulunmuşlardır. Dolayısıyla kartopu örnekleme yöntemi yoluyla elde edilen geri dönüşlerin sayısı, diğer veri toplama yaklaşımının kullanımından daha fazla sonuç vermiştir ve sonuç olarak araştırmanın birincil verileri 22 profesyonel üzerinden tamamlanmıştır.

Veri toplama aracı olarak demografik özellikler dışında toplam dokuz açık uçlu sorunun yer aldığı bir soru formu kullanılmıştır. Açık uçlu sorular, katılımcıların ifade etmek istedikleri hususları daha açık bir şekilde açıklamalarına olanak vermesi bakımından tercih edilmiştir (Baş, 2001). Literatürde önceki çalışmalardan (Bakırtaş ve Kandemir, 2010; Babataş, 2007; Gökbayrak, 2008) yararlanılarak hazırlanan taslak haldeki soru formu, ilk olarak yurtdışına beyin göçü olarak gitmiş ve araştırmanın yürütüldüğü dönemde yurtdışında yaşayan dört profesyonel üzerinde uygulanmıştır. Pilot çalışmadan elde edilen geri bildirimler ışığında, form üzerinde geliştirme ve iyileştirmeler yapılarak forma son şekli verilmiştir.

Bu araştırmanın temel araştırma sorusu “*Beyin göçü mü, beyin gücü mü?*” şeklinde belirlenmiştir. Bu soruya yanıt aranmaya çalışılmasının nedeni, çeşitli amaçlarla yurtdışına giderek ya da gitmek zorunda kalarak profesyonel çalışmalarını sürdüren bilim insanları / profesyonellerin elde ettikleri bilgi ve becerilerin Türkiye’ye çeşitli kazanımlar sağlama potansiyelinin söz konusu olması nedeniyle kavramın beyin göçü olarak değil beyin gücü olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarmaktır.

Temel araştırma sorusu çerçevesinde yanıt bulunmaya çalışılan alt araştırma soruları ise aşağıda sıralanmıştır:

- Bilimsel / profesyonel çalışmaların yurtdışında yapılmasının temel neden(ler)i nelerdir?
- Beyin göçü olgusu katılımcılar tarafından nasıl algılanmakta ve değerlendirilmektedir?

- Gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelik beyin göçünün, terk edilen ülkenin gelişimine yönelik etkileri katılımcılar tarafından nasıl ele alınmaktadır?
- Yurtdışında bulunulmasının kişisel bilimsel / profesyonel çalışmalara olan katkıları ya da olumsuz etkileri nasıldır?
- Katılımcıların yurtdışında bulunmalarından dolayı Türkiye'deki bilimsel / profesyonel çalışmalara katkıları var mıdır? (*Katkının türü/biçimi, sıklığı ve gelecekte de bu katkıların sürüp sürmeyeceği*)
- Yurtdışında bulunulmasının aile üzerindeki olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?
- Beyin göçüne engel olmak ya da azaltmak için yapılması gerekenler neler olabilir? Katılımcıların bu yöndeki tavsiyeleri nelerdir?
- Katılımcıların profesyonel çalışmalarını Türkiye'de sürdürmeye yönelik planları nasıldır?

Veri Analizi

Araştırma verileri nitel yöntemler arasında yer alan betimleme yöntemiyle analiz edilmiştir. Miles ve Huberman'ın (1994) tavsiyeleri doğrultusunda, ilk aşamada, açık uçlu sorulara verilen yanıtlar birkaç defa okunmuştur. Daha sonra yanıtlar, araştırılan ana alanlar çerçevesinde toplanmış ve her alt gruptaki bulgular benzerlik ve farklılıklarına göre tekrar gruplandırılarak ana temalar elde edilmiştir. Son olarak; alt gruplardaki bulgular ve ortaya çıkan temalar tekrar analiz edilerek araştırma bulguları ortaya çıkarılmıştır. Kodlamalar iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Bunun yapılmasının nedeni iki farklı çözümleme arasında bir tutarlılık olup olmadığını belirlemektir. P (Uzlaşma Yüzdesi) = $[Na$ (görüş birliği) / Na (görüş birliği) + Nd (görüş ayrılığı)] x 100 formülünden yararlanılarak (Miles ve Huberman, 1994) yapılan değerlendirme sonrasında iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak yapılan veri çözümlemesi arasında yüksek düzeyde kodlayıcı tutarlılığı sağlanmıştır (%88).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunda yer alan 22 katılımcıya ait demografik özellikler Tablo 2'de açıklanmıştır.

Tablo 2. Katılımcılara ait demografik özellikler (n=22)

Özellik	Veri
Ortalama yurtdışında bulunma süresi	13.4 yıl
Yaş ortalaması	39 yaş
Eğitim düzeyi	Lisans: 2, yüksek lisans: 12, doktora: 8
Meslek	Mühendis: 7 Ekonomist: 1 İşletmeci 3 Turizm Akademisyeni: 7 Bilişim uzmanı: 1 Bankacı ve yatırım uzmanı: 2 Ressam: 1
Ortalama yıllık gelir	105 Bin Dolar (En düşük: 15 bin dolar, En yüksek: 400 bin dolar)
Medeni durum	Evli: 12, Bekâr: 10
Göç edilen ülke	ABD: 10 İngiltere: 3 Almanya: 2 Fransa: 1 Japonya: 1 Polonya: 1 Suudi Arabistan: 1 Singapur: 1 Umman: 1 Bosna Hersek: 1

Tablo 2 değerlendirildiğinde yurtdışında bulunma süresinin 13.4 yıl olduğu, yaş ortalamasının ise 39 olduğu görülmektedir. Eğitim açısından katılımcılar en yüksek yüksek lisans, en düşük lisans düzeyindedir. Katılımcıların özelliklerinde dikkat çeken başka bir durum mesleki dağılımdır. Katılımcılar arasında en çok mühendis (7) ve turizm akademisyeni (7), en az bilişim uzmanı (1), ekonomist (1) ve ressam (1) yer almıştır. Ortalama yıllık gelirleri ise 105 bin dolardır. Katılımcıların evli-bekâr olma durumları birbirine yakındır. Ancak yaş ortalaması göz önünde bulundurulduğunda evlilik yaşında olunmasına rağmen bekâr sayısının fazla olduğu görülmektedir. Göç edilen ülkeler arasında katılımcıların en çok yaşadığı ülke ABD olurken en az yaşanan ülkeler Fransa, Japonya, Polonya, S. Arabistan, Singapur, Umman ve Bosna Hersek'tir.

BULGULAR

Araştırmadan elde edilen bulgular temel ve alt araştırma amaçları çerçevesinde analiz edilmiştir.

Bilimsel / profesyonel çalışmaların yurtdışında yapılmasının temel neden(ler)i

Elde edilen görüşler doğrultusunda bilimsel/profesyonel çalışmaların yurtdışında yapılmasının temel nedenleri açısından katılımcıların büyük bir bölümü, daha özgür ve toleranslı bir düşünce ve yaşam imkânı (f:15) elde etmeyi düşünmelerinin profesyonel yaşamlarını yurtdışında sürdürmede etkili olduğunu açıklamışlardır.

Bu konuda Katılımcı 8:

“Türkiye’deki devlet üniversitelerinde hakkaniyete ve performansa dayanmayan bir terfi sistemi ve bundan daha beter olarak menfaat çatışma sistemi var. Entegre olamayan için çok fazla seçenek yok. Akademik personel kayıt dışı ekonomiye itiliyor. Maaş düzeyi oldukça düşük. Bunun yanında üniversitelerde projelerle veya döner sermaye ile ilgili prosedürler çok ağır ve yıldırıcı. Üstelik atılan tas ürkütülen kurbağaya değmiyor motive edici değil.....Akademik kariyerin önemli bir parçasını uluslararasılara oluşturur. Bunun değişik düzeyleri vardır. Uluslararası yayınlar yapmak, uluslararası toplantılara katılmak ve uluslararası bir ortamda çalışmak gibi. İlk düzeyden sonra üçüncü düzey kaçınılmaz olarak akademisyeni çekebilir” (Katılımcı 8).

Katılımcı 10’un düşünceleri de Katılımcı 8’in düşüncelerine paraleldir. Nitekim Katılımcı 10’a göre:

“Bilim adamı soru sorar, sorular rahatsız edici de olsa, ülkede yönetimdekiler, bu sorulara doğru yanıt vermek zorundalar ve soru sorana korku salamazlar. Korku yaratıldığı anda bilim yok olur. Örneğin şu anda TÜBİTAK’ta yapılanlar bilimi öldürmek anlamındadır. Türkiye’de TÜBİTAK şu anda bilimi öldürmeye çalışmaktadır” (Katılımcı 10).

Katılımcılar tarafından; araştırma ve eğitim bütçesi açısından daha iyi çalışma koşullarına sahip olma, gidilen ülkenin yaşam standartlarının ve kültürel düzeyin yüksekliği, Türkiye’deki üniversitelerden memnun kalınmamış olması ve buna bağlı olarak seçeneklerin daralması da diğer önemli nedenler arasında gösterilmiştir.

Diğer yandan çok az katılımcı; “Bilimsel çalışmalara daha fazla yönelebilmek”, “Dünya görüşünü genişletebilmek”, “İşin gereği olarak çalışma yapmaya mecbur olmak (atama, yükselme vb)”, “Görelî açıdan daha güvenli bir ortamda bulunabilmek (*Japonya örneği verilmiştir*)”, “Yaşanılan ülkede görev yapan Türk profesör sayesinde burs almış olmak”, “İngilizce eğitim almayı istemek” ve “Türkiye’ye tekrar dönüşte daha fazla itibar sağlayabilmek” şeklinde belirtilen hususları da yurtdışına çıkma gerekçeleri arasında ifade etmişlerdir. Temel nedenler ekseninde araştırma olanaklarının önemi de katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

Araştırma olanaklarına dikkat çeken Katılımcı 12;

“Mesleğim teknik olduğu için, Amerika’nın teknik imkânlarının başka ye(r)lere (göre) nispeten daha iyi olduğunu düşünüyorum” (Katılımcı 12),

Katılımcı 13:

“.....sanayide çalışan tasarım mühendisi olduğumu belirteyim. Ancak, soruya hala cevap verebilirim: Mesleğimi icra edecek sanayi ortamının bulunması, kazanç / masraf oranının yüksek olması, ...” (Katılımcı 13).

Benzer şekilde Katılımcı 16:

“Yurt dışında üniversitelere ülkemizde ayrılan bütçeden daha fazla bütçe ayrılıyor ve eğitime daha çok destek veriliyor. Örneğin. Türkiye’deyken beş ay beklediğimiz proje hibesini temin etmem burada yaklaşık iki saatimi alıyor. Anlayacağınız burada insanlar araştırmaya öğrenmeye çok önem veriyor. Buradaki üniversite rektörlerinin hiçbiri milyon dolarlık arabalara binmiyor. Son çıkan haberlerde görmüştüm. Söylediklerim bilimsel araştırmaların yurtdışında yapılması için yeterli. Ama tek nedeni bu değil. Türk insanının bilinçaltına yıllardır işlenen aşağılık duygusu. Eğer biz de bir gün toplum olarak aşağılık duygusundan kurtulabilirsek gelişmiş bir ülke olabiliriz” (Katılımcı 16) şeklinde açıklayarak bilimsel/profesyonel çalışmalar için gerekli alt yapı olanaklarının önemine işaret etmişlerdir.

Beyin göçü olgusunun algılanış biçimi ve değerlendirilmesi

Katılımcıların beyin göçü olgusunu ne yönde algıladıkları değerlendirildiğinde, ülkeyi terk etmek olarak değil, aksine ülkeyi temsil etmek şeklinde değerlendirdikleri görülmüştür (f:13). Bu konuda Katılımcı 1'in düşünceleri şu şekildedir:

“Tabi ki beyin gücü olarak görsem de bunu ülkeyi terk etmek olarak görmüyorum. Dışarıda yaşayan birçok değerli akademisyen bir gün Türkiye'ye geri dönmek hayali ile yaşıyor. Dışarıda kaldığı sürece ülkesini en iyi şekilde temsil etmeye çalışıyor. Bunun örneklerini son yıllarda akademik hayatta ve diğer alanlarda çok bariz olarak görüyoruz” (Katılımcı 1).

Katılımcı 12 düşüncelerini aşağıdaki gibi açıklamıştır:

“..... Temsil olarak görüyorum. Yale Üniversitesinde başarılı olmuş göçmen doktorlar şu anda Türkiye'den birçok doktor getirerek mesela Kadın Doğum bölümü ünitesini nerdeyse Türk yerine cevirmiş durumdadır. Bunlar çok olumlu tanıtıcı şeyler” (Katılımcı 12),

Katılımcı 18 de, benzer şekilde:

“Ben uluslararası platformda temsil olarak görüyorum. Kendimden örnek vermek gerekirse bulunduğum bölüm itibarıyla Türk öğrencilerin başarısı diğer öğrenciler üzerinde çok olumlu etkiler bıraktı. Bu sayede sadece gidilen ülkede değil, ayrıca diğer ülkelerden gelen kişilere de ülkemizi tanıtıyoruz” (Katılımcı 18).

Bununla birlikte bazı katılımcılar beyin göçü olgusunun koşullara göre değerlendirilmesinin daha sağlıklı bir yaklaşım olacağını dile getirmişler ve bu yönde ilginç tespitlerde bulunmuşlardır. Örneğin Katılımcı 14'e göre:

“İnternet, bilişim teknolojileri ve globalleşme ile beraber beyin göçünün siyah beyaz bir konu olmaktan çıktığını düşünüyorum. Kanımca, bir ülkenin yurt dışında yaşayan üyelerinin olması o ülkenin dünyadaki gelişmelere daha yakın durmasını ve uluslararası platformlarda da daha etkili olarak temsil edilmesini sağlıyor” (Katılımcı 14).

Ayrıca, özellikle akademik amaçlarla gidenler açısından daha çok temsil, çalışma amacıyla yurtdışına gidenlerin terk etme olarak kabul edilmesi gerektiği üzerinde de durulmuştur. Bunların dışında, küreselleşme ve teknoloji nedeniyle beyin göçünün kendiliğinden oluşan bir süreç olarak ele alınması ve bu süreçten Türkiye'nin fayda elde etmesi gerektiği de dile getirilmiştir. Çok az katılımcı ise sosyal bilimler alanı açısından beyin göçünün daha az yaşandığını ifade etmiştir. Süreç açısından değerlendirme yapan bazı katılımcılar da yurtdışında kalış süresinin uzun olması halinde beyin göçü olgusunun daha net görülebildiğini, kısa süreliğine yurtdışında bulunuşların daha çok Türkiye'nin temsil edilmesi olarak nitelenebileceğini açıklamışlardır.

Gelişmemiş/gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere yönelik beyin göçünün, terk edilen ülkenin gelişimine yönelik etkileri

Katılımcıların büyük bir bölümü beyin göçünün Türkiye açısından olumsuz etkilere yol açtığını vurgulamışlardır (f:17). Bazı katılımcılar ise olumsuz etkinin kısa vadede daha belirgin olmasına rağmen, bu olumsuzluğun uzun vadede olumluya doğru kayma ihtimalinin bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Yurtdışında bulunulmasının kişisel bilimsel / profesyonel çalışmalara olan katkıları ya da olumsuz etkileri

Katılımcıların büyük bir bölümü (f:16) yurtdışında bulunmalarının kişisel bilimsel/profesyonel çalışmalarına katkı sağladığı yönünde değerlendirme yapmışlardır. Örneğin Katılımcı 6 söz konusu katkıları aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“Yurtdışında daha serbest bir çalışma ortamı var ve daha üretken olmaya sizi yönlendiriyor. Ders yükü daha az. Buradaki bilimsellik üretkenlikten geçiyor. Yurtdışı toplantılara katılım için destek mevcut ve çok fazla bir şey yapmanız gerekmeden bu destekten yararlanabiliyorsunuz. Olumsuz etkisinin olduğunu düşünmüyorum” (Katılımcı 6).

Katılımcı 8'in düşünceleri ise ağırlıklı olarak soyut unsurlar üzerinedir. Buna göre;

“Olumlu katkısı uluslararası perspektif ve kendine güven kazanıyorsunuz, olumsuz katkısı, çoğunlukla yalnızsınız ve diğerlerinin birikimlerinden

yararlanma veya birlikte çalışma imkânları sınırlı olabiliyor” (Katılımcı 8).

Katılımcılar tarafından öne çıkartılan temel katkıların hazırlayıcıları hususundaki ifadeleri arasında aşağıdaki unsurların döne çıktığı görülmüştür;

- Bilgiye ulaşmanın daha kolay olması,
- Standartların yüksek olmasından dolayı bu standartlara ulaşma zorunluluğu,
- Bütçe ve teknik araç-gereç gibi araştırma olanaklarının daha zengin olması,
- Uluslararası bağlantılarla (network) yakın iş birliği içinde bulunulması,
- Demokratik ve özgür bir çalışma ortamı,
- Sanayi-üniversite iş birliğinin daha iyi olması,
- Yeniliklere daha fazla odaklanılması,
- Temel olarak grup çalışması ve sonrasında bireysel gelişmenin öğrenilmesi,
- Rekabet,
- Ders yükünün daha azlığı (akademisyenler açısından) yer almaktadır.

Katılımcılar, açıklanan söz konusu unsurlar sayesinde daha yüksek kalitede ve daha çok sayıda ürünler ortaya çıkartabildiklerini (*makale, yenilikçi ürünler vb.*) belirtmişlerdir. Açıklanan diğer olumlu sonuçlar arasında; özgüven artışı, dünya görüşünün zenginleşmesi, olaylara daha geniş bir bakış açısıyla bakabilme ve yeteneklerin daha iyi geliştirilebilmesi yer almaktadır.

Katılımcılar profesyonel çalışmalarını yurtdışında sürdürmelerinden dolayı çalışmalarının olumsuz yönde etkilendiğini de ifade etmişlerdir. Dile getirilen söz konusu etkilerden öne çıkanlar arasında ise; kişisel olarak daha girişken olma zorunluluğundan dolayı akademik gelişmenin yeterince şekillenememesi, sisteme uyum sağlamanın güç oluşu ve bu sürecin zaman alması, bireyselleşmeye zorlanma ve bu nedenle diğerlerinin birikiminden yararlanma veya birlikte çalışma imkânlarının sınırlı düzeyde kalması yer almaktadır.

Yurtdışında bulunulmasının Türkiye’deki bilimsel/profesyonel çalışmalara katkıları

Bu araştırmada “*Beyin göçü mü, beyin gücü mü?*” şeklinde belirlenmiş olan temel araştırma sorusunun yanıtı genel olarak bu alt başlık altında değerlendirilmiştir. Buna göre katılımcıların büyük bir bölümünün Türkiye’de gerçekleştirilen

bilimsel/profesyonel çalışmalara önemli bir katkı sağlamadıkları ortaya çıkmıştır (f: 16). Belirtilen sınırlı düzeydeki katkıların ise genellikle; ortak yayın yapma, ortak bilimsel toplantı katılımı/organizasyonu, makale gözden geçirmeleri ve lisansüstü öğrencileri yurtdışına gelmelerini teşvik etmek olduğu görülmüştür. Örneğin Katılımcı 8 bu yöndeki katkılarını şu şekilde açıklamıştır:

“Sınırlı olarak evet, ortak yayın, ortak bilimsel toplantı katılımı, makale gözden geçirmeleri gibi faaliyetleri yılda en az iki defa Türkiye’deki meslektaşlarımızla yapıyoruz. Bundan sonra da en azından aynı şekilde devam edebileceğini düşünüyorum” (Katılımcı 8).

Bu kapsamda, katılımcıların büyük çoğunluğu ortak bir proje çerçevesinde Türkiye’deki bilim camiasına ya da profesyonel çalışmalara doğrudan bir katkıda bulunmamışlardır. Ortaya çıkan bu durum, katılımcıların profesyonel çalışmalarını genellikle bireysel ihtiyaç ve beklentilerini karşılamak üzere gerçekleştirdiklerine işaret etmektedir. Bu anlamda katılımcıların çoğunun uyum sürecinde ve sonrasında bireyselleşmeye zorlanmış olmalarından söz edilebilir. Ayrıca bu bireyselleşme sürecinde ekonomik ihtiyaçların karşılanma eğilimlerinin de etkili olduğundan söz etmek mümkündür.

Yurtdışında bulunulmasının aile üzerindeki etkileri

Katılımcılar yurtdışından bulunmalarından dolayı ailelerinin bu süreçten genellikle olumlu yönde etkilendiğini, ancak Türk kültüründen uzaklaşılması halinde olumsuz etkilerin de kendini göstereceğini ifade etmişlerdir (f: 14). Öte yandan katılımcılar tarafından terk edilen ülke ve yaşanılan ülke arasındaki etkileşim sayesinde farklı kültürlere uyum sağlanmasının kolaylaşmakta olduğu da dile getirilmiştir. Katılımcı 11’e göre bu sürecin değerlendirilmesi şu şekildedir:

“Olumlu etkiler arasında sayılabilecekler; ailelerin kendilerini daha fazla geliştirme olanakları, eşlerin/çocuklar için yabancı dil öğrenme, bulunulan ülkedeki diğer etnik kültürlerle de etkileşimde bulunmadan dolayı dünya vatandaşlığı ya da uluslararası etkileşim sayesinde uluslararası platformda ayakta kalmayı öğrenebilme, üretkenliğe ve yeniliğe odaklanmış iş olanaklarını tanıyabilme ve daha iyi eğitim alabilmedir” (Katılımcı 11).

Aileler üzerindeki olumlu etkilerin yanı sıra genel olarak olumsuz etkilerin; aile, akraba ve arkadaşlardan uzak kalma, Türk kültüründen uzaklaşma, sosyalleşmenin gecikmesi, sağlık hizmetleri almada sorun ve riskler ve aile bireylerinin bulunulan ülkeye yakınlaşmasından dolayı Türkiye'ye kesin dönüş konusunda isteksiz olmaları şeklinde açıklanmıştır. Bazı katılımcılar ise, kültürel açıdan Türkiye'ye benzer ülkelerde ailelerin kültürel uyum problemlerini daha az yaşadıklarını (Bosna – Hersek gibi), ancak uzak kültürlerde bu problemleri daha ciddi şekilde yaşama olasılığının söz konusu olabileceğini vurgulamışlardır.

Beyin göçüne engel olmak ya da azaltmak için yapılması gerekenler

Katılımcılar bu konuda temel amacın beyin göçüne engel olmak değil, azaltmaya çalışmak olması gerektiğine dikkat çekerek Türkiye'nin dünya standartlarına daha fazla yaklaşması halinde ülkemizden yurtdışına yönelik gidişlerin de azalabileceğini dile getirmişlerdir.

Katılımcılar genel olarak Türkiye'deki özgürlük alanlarının daha fazla genişletilmesi, bilimsel düşünce tarzının daha fazla benimsenmesi, araştırmalar için daha fazla kaynak yaratılması, bürokrasinin azaltılması, siyasi çekişmelerin bilimsel düşüncenin önüne geçmesinin engellenmesi, askerlik sorununun ortadan kaldırılması, daha demokratik çalışma ortamlarının sağlanması, objektif standartların uygulanarak öznel yaklaşımlardan uzaklaşılması, performansa dayalı değerlendirme sisteminin geliştirilmesi, devlet teşviki ile üretimin daha fazla artırılarak istihdam olanaklarının genişletilmesi, üniversite-sanayi işbirliklerinin artırılması, üniversite eğitimindeki kalitenin yükseltilmesi, mezunların çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve ülke genelindeki ekonomik ve siyasi şartların iyileşmesi şeklinde çeşitli önerilerde bulunmuşlardır.

Profesyonel çalışmaların Türkiye'de sürdürülmesine yönelik eğilim ve planlar

Katılımcıların Türkiye'ye dönme planları açısından genel bir değerlendirme yapıldığında, büyük bir bölümünün (f:17) kısa vadede olmasa da uzun vadede Türkiye'ye yeniden dönebilecekleri belirlenmiştir. Dönmek isteyenler arasında Katılımcı 13 “.....Türkiye'nin ekonomisinin ivmelenmesi ve iş imkanlarının Amerika'dan çok daha rahat olması benim ülkemde daha rahat yaşayacağımı düşünmeme yol açıyor” şeklinde belirtmiş, Katılımcı 1 ise düşünce ve planlarını;

“..... Dileğim hemen gerçekleşmesi. Buradaki birikimlerimi Türkiye’deki de ki öğrencilere, Üniversite ve öğretim kuruluşlarına aktarmak isterim. Ancak demokratik çalışma ortamının sağlanması gerekir. Üzücü olan su ki, bizden çok daha az değerli toplumların yöneticileri bize bu ortamı burada ve benzer ülkelerde sağlamalarına rağmen, bizim gibi geçmişte değerli işler yapmış toplumların yöneticileri bu faktörü göz ardı edebiliyorlar. Birçok eğitim kurumundaki Türk yöneticiler, gereksiz ve zarar verici bir polemik içine girip, şahsi çıkarlar uğruna olması gereken yenilikleri engelleyebiliyorlar. Eminin bir gün düzelecektir. Bütün olumsuzluklara rağmen üç yıl içinde Türkiye’ye dönüp bir üniversitede çalışmayı deneyeceğim” (Katılımcı 1) olarak açıklamıştır.

Katılımcıların kısa vadede dönmek istememelerinin ardındaki temel nedenler olarak, Türkiye’deki mevcut koşulların kısa süre içinde değişmemesinin etkili olduğunu açıklamışlardır. Bunun yanı sıra bu kararda yalnızca kendi profesyonel kariyerlerinin değil, aynı zamanda ailenin Türkiye’de edinecekleri koşulların da önem kazanmasının etkili olacağı belirtilmiştir. Nitekim Katılımcı 6 konunun bu yönüne dikkat çekmiştir;

“.....Ama buna karar verirken o anki Türkiye’deki koşullardan tutunuz, ailenizin de orada ne yapabileceğine ilişkin çeşitli faktörlerin de göz önüne alınması gerekiyor. Ancak bunun en erken 5-6 yıl sonra olacağını düşünüyorum” (Katılımcı 6).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada çeşitli nedenlerle yurtdışına giden ya da gitmek zorunda kalan bilim insanları/profesyonellerin yurtdışında edindikleri bilgi ve becerileri Türkiye’deki bilim camiasına/profesyonellere ne düzeyde aktardıklarını belirleyerek, bu kazanımların Türkiye açısından önemli bir potansiyel taşıyıp taşımadığını ortaya çıkarmak, böylelikle kavramın olumlu yönüne dikkat çekmeyi sağlamak şeklinde belirlenen temel amaç çerçevesinde yirmi iki katılımcı üzerinde nitel desenli bir araştırma yürütülmüştür.

“Beyin göçü mü, beyin gücü mü?” şeklinde belirlenen temel araştırma sorusu açısından bir değerlendirme yapıldığında, katılımcıların Türkiye’deki bilimsel/profesyonel çalışmalara önemli düzeyde bir katkı sağlamadıklarından söz

edilebilir. Zira katılımcıların büyük bir bölümünün yurtdışında buldukları süre boyunca daha çok kişisel bilimsel/profesyonel amaçlar çerçevesinde çalışmalar yürüttükleri, Türkiye'nin menfaatine olabilecek kolektif bir paylaşımın yeterince söz konusu olmadığı belirlenmiştir. Dolayısıyla bu araştırmanın temel iddiasının doğrulanmadığı anlaşılmıştır. Oysa beyin göçü yapmış profesyoneller ile ilişkiler sürdürülerek kendilerine Türkiye'de araştırma olanakları tanınmalı, yurtdışında öğrendikleri bilgi ve edindikleri deneyimleri uygulama alanları yaratılmalıdır (Tuncel, 2003).

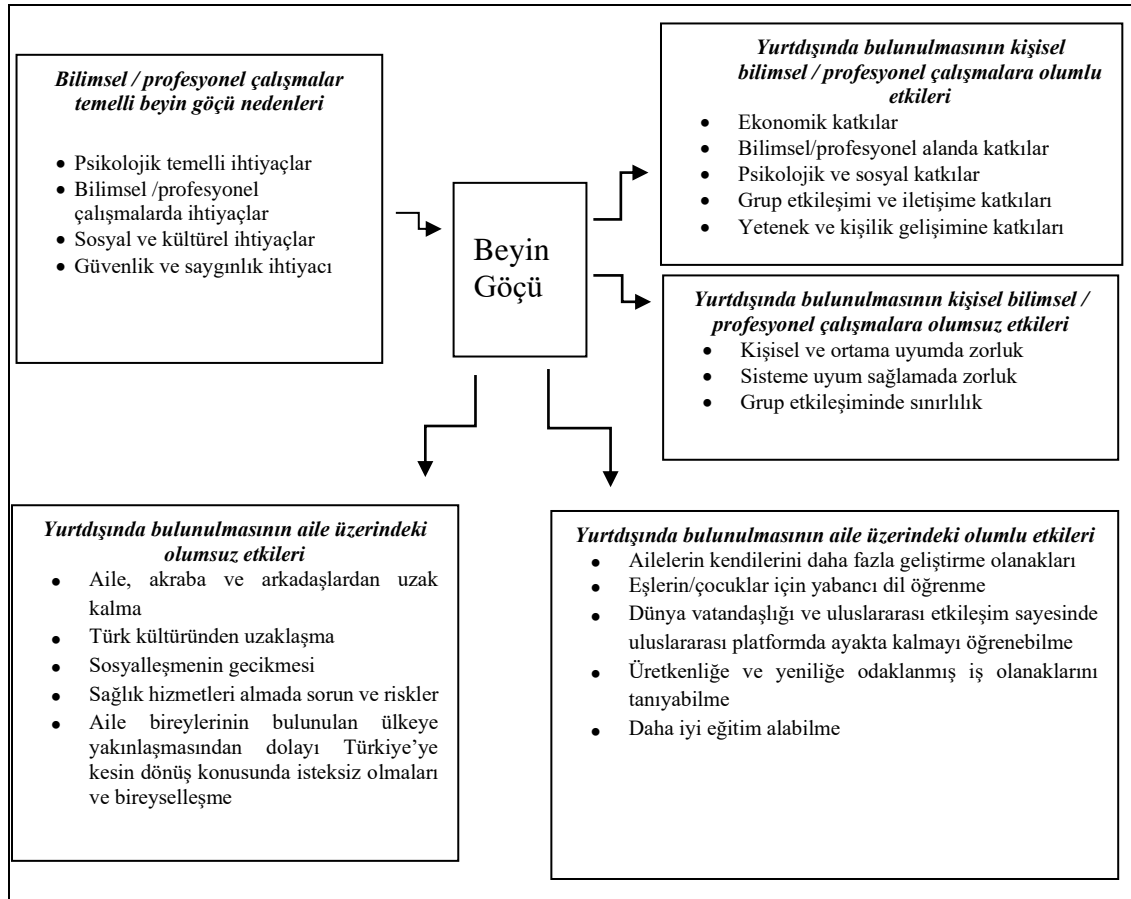
Bilimsel/profesyonel çalışmaların yurtdışında yapılmasının temel nedenleri açısından bir değerlendirme yapıldığında, elde edilen bulguların genel olarak önceki çalışmalarla örtüşmediği görülmüştür. Zira beyin göçü ile ilgili Türkiye'de yapılan ilk çalışmalarda (Başaran, 1972) daha çok ekonomik etkenler ön planda tutulurken, bu araştırmada katılımcılar ağırlıklı olarak daha özgür ve hoşgörülü bir düşünce ve yaşam imkânı elde etmeyi düşünmelerinden dolayı profesyonel yaşamlarını bu olanakları daha fazla sunan ülkelerde sürdürme amacıyla hareket etmektedirler.

Diğer bulgular açısından genel bir değerlendirme yapıldığında, katılımcıların beyin göçü olgusunu ülkeyi temsil etmek şeklinde değerlendirdikleri, yurtdışında bulunmalarının bilimsel/profesyonel çalışmalarına katkı sağladığı, ailelerinin bu süreçten genellikle olumlu yönde etkilendiği, aynı zamanda beyin göçüne engel olmak yerine bu göçün azaltılmasının daha yararlı olacağı açıklanmıştır. Türkiye'ye dönme planları açısından da bir değerlendirme yapıldığında, büyük bir bölümünün kısa vadede olmasa da uzun vadede Türkiye'ye yeniden dönme olasılığı söz konusudur.

Elde edilen bulgulardan anlaşılmaktadır ki, katılımcılar gerek kendileri gerekse aileleri açısından profesyonel çalışmalarını yurtdışında sürdürmekten genel anlamda memnundurlar. Kısa vadede Türkiye'ye dönmeyecek olmaları da bu sonucu desteklemektedir. Castles ve Miller da (1998, s.156 akt. Tuncel, 2003) beyin göçü yapanların geri dönüş oranlarını az olduğunu tespit etmiştir. Bu anlamda Gökbayrak (2008) yaşanan deneyimlerin, beyin göçü düzleminde geriye dönüşlerin, kalkınma çabalarına katkı sağlamasının, ancak bu konuda bilinçli kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ancak Türkiye için, mevcut durumda geriye dönüşler için uygun ortamın yeterince oluşmadığı görülmektedir.

Nitekim yurt dışında yaşayan mühendisler üzerinde yapılan bir araştırmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır (Gökbayrak, 2008).

Araştırma katılımcılarının görüşlerinden hareketle beyin göçünün öncülleri (nedenleri) ve ardıllarını (etkileri) Şekil 1’de gösterildiği gibi özetlemek mümkündür.

Şekil 1. Beyin göçünün öncülleri ve ardılları

Araştırma sonucunda elde edilen sonuçlar çerçevesinde aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir.

- Beyin göçü olgusu olumsuz etkileriyle birlikte göç veren gelişmekte olan ülkeler açısından aynı zamanda bir fırsattır. Her ne kadar ülke genelinde beyin göçünü azaltacak tedbirler uygulansa da yirmi birinci yüzyılın bilgi toplumunda bunu tamamıyla engellemek mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla profesyonel çalışmalarını yurtdışında sürdürmekte olan bilim insanları/profesyonellerin birikimlerinden daha fazla faydalanılması amacıyla

yürütülen teşvikler artırılmalıdır. Bunun için özellikle ortak proje geliştirme ve know-how aktarımlarının önündeki bürokratik engeller azaltılmalıdır.

- Bu çalışmada tesadüfi olmayan örneklem yöntemleri arasında yer alan kartopu örnekleme yönteminden yararlanılarak sınırlı düzeyde bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla beyin göçü alanında gelecekte yapılacak çalışmalarda, sağlıklı veri tabanlarına ulaşılabilir ise, tesadüfi örneklem yöntemleri kullanılarak ve daha büyük sayılarda örneklere ulaşarak, elde edilecek sonuçların genellenebilirliği artırılmaya çalışılmalıdır.
- Bu çalışmanın sonuçlarının özetlendiği Şekil 1’de yer alan öncül ve ardıllar, gelecekte nicel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak bir model dahilinde değerlendirilebilir.

Küreselleşme son yıllarlarda yaşanan en önemli olgulardan biri olmuştur. Küreselleşmenin yol açtığı önemli değişim konularından biri de toplumsal yapıda meydana gelen gelişmelerdir. Bütün bunlar bilginin küresel düzeyde paylaşımı ve hızla yayılması ile yakından ilişkilidir. Halen devam eden bu süreç, tüm toplumların yapısını derinden etkilediği için toplumların eğitimini de ilgilendirmektedir (Balay, 2004).

Eğitim ve kalkınmanın arasındaki ilişkinin paralelliğinden hareketle, nitelikli insan gücünün yetiştirildiği eğitim örgütleri kalkınmanın kilit noktasıdır. Ancak unutulmamalıdır ki 21. yüzyılda, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş yaşanmıştır (Thurow, 1999). Dolayısıyla nitelikli insan gücü ihtiyacının yerini nitelikli beyin gücü almıştır.

Günümüzde nitelikli insan gücüne, bir başka deyişle nitelikli beyin gücüne duyulan ihtiyaçla beraber beyin göçü olgusu daha da önemli hale gelmiştir. Çok yakın bir gelecekte Endüstri 4.0 ile birlikte uzaktan kontrol edilebilen insansız fabrikaların kurulacağı, böylece işgücüne duyulan ihtiyacın tümüyle değişeceği, işgücü piyasasında bir devrim yaşanacağı beklenmektedir. Bu beklentiye göre eğitim sistemlerini güncelleyen ülkelerle Türkiye’nin rekabet edebilmesi için güncellemelerden önce eğitim sistemindeki plansız yapılan değişikliklerden kaynaklanan büyük hasarların hızla düzeltilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yeni endüstri devrimine nitelikli işgücü yetiştirileceğine, uzun yıllardır yapılagelen plansız, öngörüsüz değişikliklerden farklı bir şey yapılamayacağı tüm çıplaklığıyla ortada olan bir gerçektir.

KAYNAKÇA

Babataş, G. (2007). Beyin göçü ve Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısının beyin göçüne etkisi. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (28), s. 263-266.

Bakırtaş, T. ve Kandemir, O (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (3), s. 961-974.

Bal, O. (2011). Beşerî sermaye ve ekonomik gelişme. *Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*.
http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/oguz.bal/bildiri/oguz.bal21.09.2011_19.09.22bildiri.pdf adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi 16.04.2018.

Balay, R. (2004). Küreselleşme, bilgi toplumu ve eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2), s. 61-82.

Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 106, No. 2, pp. 407-443.

Baş, T. (2001). Anket. Ankara: Seçkin.

Başaran, F. (1972). Türkiye'de beyin göçü sorunu. *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, 10, s. 133-153.

Bildirici, M., Sunal, S., Aykaç Alp, E., ve Orcan, M. (2005). Determinants of human capital theory, growth and brain drain: An econometric analysis for 77 countries. *Applied Econometrics and International Development*, 5, 2.

Easterly, W., & Nyarko, Y. (2008). Is the brain drain good for Africa?. *Brookings Global Economy and Development Working Paper*, (19).

Erdoğan, İ. (2006). Eğitime yeni yönelimler. Demirel, Özcan ve Z. Kaya (Ed.), *Öğretmenlik Mesleğine Giriş*. Ankara: Pegem A.

Ersoy, A. F. (2016). Fenomenoloji. Ahmet Saban ve Ali Ersoy (Ed.), *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Ankara: Anı.

Gençler, A. (2003). Ülkeler arasındaki öğrenci hareketliliğinin etkileri ve sonuçları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (1), s. 74-84.

Glesne, C. (2012). Nitel araştırmaya giriş. (A. Ersoy ve P. Yalçınoğlu, Çev. Ed.). Ankara: Anı.

Gökbayrak, Ş. (2008). Uluslararası göç ve kalkınma tartışmaları: beyin göçü üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63 (3), s. 66-82.

Gümüş, E. ve Şişman, M. (2012). *Eğitim ekonomisi ve planlaması*. Ankara: Pegem Akademi.

Güngör, N. D., & Tansel, A. (2008). Brain drain from Turkey: The case of professionals abroad. *International Journal of Manpower*, 29(4), 323-347.

Güngör, N. D., & Tansel, A. (2014). Brain drain from Turkey: Return intentions of skilled migrants. *International Migration*, 52(5), 208-226.

Human Development Index (2019). <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi> Erişim Tarihi 18.10.2019.

Kalkınma Bakanlığı (2018). <http://www.kalkinma.gov.tr/Pages/KalkinmaPlanlari.aspx> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi 01.05.2019.

Kaya, M. (2003). Beyin göçü ve erozyonu. *İş-Güç Endüstri ilişkileri ve insan kaynakları dergisi*, 5 (2).

Miles, M. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis*. London: Sage.

Okumuş, F. (2003). İşletmelerde kriz yönetimi ve krizlerin işletmeler üzerine olası etkileri, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (1-2), s. 99-212.

Pazarcık, S. F. (2010), Beyin göçü olgusu ve Amerika Birleşik Devletleri üniversitelerinde çalışan türk sosyal bilimciler üzerine bir araştırma. Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yüksek Lisans Tezi*, Çanakkale.

Ranis, G., Stewart, F. & Ramirez, A. (2000). Economic growth and human development, *World Development*, 28(2), pp. 197-219.

Tansel, A., ve Güngör, N. D. (2003). "Brain drain" from Turkey: Survey evidence of student non-return. *Career Development International*, 8(2), 52-69.

TDK (2018). www.tdk.gov.tr adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi 18.03.2019.

Thurow, L.C. (1999). *Building wealth: The new rules for individuals, companies, and nations in a knowledge-based economy*. New York: Harper Collins.

Tuncel, B. N. (2003). Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere beyin göçü: Türkiye'de bilgisayar sektörü örneği. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Tuna, Y. ve Yumuşak, İ. (2002). Kalkınmışlık göstergesi olarak beşerî kalkınma indeksi ve türkiye üzerine bir değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52 (1) <http://dergipark.gov.tr/iuifm/issue/806/8749> adresinden erişilmiştir.

TÜBİTAK (2015). <https://www.tubitak.gov.tr/tr/haber/tubitakin-tersine-beyin-gocu-programi-basariya-ulasti> adresinden erişilmiştir. Erişim Tarihi 12.05.2018.

Yılmaz, T. ve Sarpkaya, R. (2016). *Eğitim ekonomisi eleştirel bir yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Yüksel, A., Mil, B. ve Bilim, Y. (2007). Nitel araştırma neden niçin nasıl? Ankara: Detay.

Yükselen, C. (2009). Pazarlama araştırmaları. Ankara: Detay.

Zengin, E., Başkurt, M. Ve Es, M. (2014). Yerel yönetimler ve yerel kalkınma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3 Sayı: 2, s. 95-124.